

Ängsö slott

Målningsrestaurering, Stora salen

Antikvarisk Rapport

Ängsö gård 2:1
Ängsö socken
Västmanland

*Lisa Skanser
Tobias Mårud*

Ängsö slott

Målningsrestaurering, Stora salen

Antikvarisk rapport

Ängsö gård 2:1
Ängsö socken
Västmanland

Lisa Skanser
Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Stora Salens sydvästra vägg efter restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-442-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Byggnadshistoria, i urval	5
Genomförande	6
Snickerier.....	6
Väggfält.....	8
Tak	9
Resultat	10
Bilder.....	11
Referenser.....	15
Kart- och arkivmaterial.....	15
Otryckta källor	15
Litteratur	15
Tekniska och administrativa uppgifter	16

Figur 1. Utdrag ur Länsstyrelsens WebbGis. Ångsö slott är markerat med en röd ring. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2013 och 2014 har en partiell ytskiktsrestaurering utförts i Stora salen på Ängsö slott. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2013-05-21, med dnr 432-2400-13. Stiftelsen Kulturmiljövård har medverkat som antikvarier på uppdrag av Westmannastiftelsen.

Ängsö slott är skyddat som byggnadsminne sedan 1965.

Figur 2. Ängsö slotts sydvästra fasad med huvudentrén som vetter mot slottsträdgården. Foto: Tobias Mårud.

Figur 3. Stora salen, mot söder, innan åtgärder. Foto: Tobias Mårud.

Bakgrund

Ytskikten i Stora salen uppvisade innan aktuell restaurering omfattande flagningar. Åtgärder utfördes på 1960-talet på samtliga ytskikt i Stora salen. Målerikonserverator K. Fredrikssons Måleri AB besiktigade ytorna 2013-05-02. Enligt besiktningen framgår att 1960-talets renoveringar är utförda med alkydolja-baserad färg, en hårdare färgtyp än linolja-baserad färg, vilket är en bidragande anledning till den omfattande flagningen. Taket har några begränsade ytor där flagning och sprickbildning uppstått. I Länsstyrelsens beslut bedöms åtgärderna vara väl motiverade.

Byggnadshistoria, i urval

Ängsö gods historia sträcker sig tillbaka till medeltiden. I en urkund som dateras till perioden mellan 1185 och 1196 nämns Ängsö i ett gåvobrev där en överlåtelse av Ängsö till ordensbröderna i cisterciensklostret i Julita beskrivs. Gåvobrevet utfärdades av konung Knut Eriksson, regent mellan åren 1167-1196. Ängsö hade ingått i Knuts arv efter sin far Erik den Helige. I nuvarande slott ingår delar av en medeltida byggnad som av Åke Nisbeth identifierats som den byggnad som uppfördes av Bengt Faderson (Sparre av Hjulsta) på 1480-talet. Teorier finns även om att källaren skulle kunna härröra från 1300-talet, men någon grundlig undersökning har inte gjorts och därför finns inte heller någon säker datering. På 1630-talet genomfördes en omfattande ombyggnad av den senmedeltida byggnaden.

Då Christina Piper förvärvade Ängsö 1710 lär slottsanläggningen ha varit i ett relativt dåligt skick. När hon på 1730-talet överlät gården på sonen Carl-Fredrik Piper påbörjades ett omfattande omvandlingsarbete. Han anlät Carl Hårleman, en av dåtidens mest kända arkitekter, för att genomföra omgestaltningen. Slottet byggdes på med ytterligare en våning samt försågs med en inredning helt efter tidens ideal. En trappa upp fanns grevinnans våning och Stora salen. Denna våning fick nya snickerier, parkettgolv och väggmålningar, allt i en förstklassig rokoko. Nästa våning, som bland annat fungerade som gästvåning, fick även den ny inredning och väggmålningar. Den nya fjärde våningen blev grevens våning med bland annat sängkammare, bibliotek, kabinett och rustkammare.

Under 1800-talets senare hälft stod slottet till stora delar obebott och underhållet var sporadiskt. Förfallet tilltog och delar av slottet användes som magasin. Under 1900-talet stoppades förfallet och en medveten upprustning vidtog. På 1910-talet inleddes en inre renovering av slottet, genomförd av Alfred Piper. Under 1960-talet genomfördes ytterligare omfattande arbeten som hade till syfte att återskapa miljöer som kunde ge en bild av hur tidigare ägare inrett bostaden. Syftet var då också att göra slottet tillgängligt för allmänheten.

Genomförande

Snickerier

Arbetet med restaureringen innefattade väggpartier, fönsternischer, bröstningspaneler, dörrpartier och taket. Skador och underhållsbehov varierade mellan de olika typerna av ytor, och även mellan samma typ av yta beroende på vart de var lokaliserade i rummet. Bemålningen på samtliga snickerier hade en omfattande flagning i de yttre färg- och spackelskikten. Mest påtaglig var dessa skador där solljusets påverkan varit störst. På mindre exponerade ytor, i synnerhet dörrspeglar, var bemålningen mer intakt. Bemålningen på väggfält och snickerier var en rekonstruktion som gjordes under tidigt 1960-tal. Därefter verkar fönsterpartier och delar av de övriga snickerierna ha fått en övermålning någon gång under 1980-1990 talet. Fönsterbågarna saknade den laserande övermålningen som fanns på övriga snickerier. De hade istället en täckande bemålning i samma färgställning.

Vid 1960-talets rekonstruktion var man frikostig med oljespackel för att erhålla så släta och raka ytor som möjligt. Dessutom var färgen man använde troligen en ytskiktsstarkare alkydoljefärg. Oljespacklet hade urlakats kraftigt, oljespackel håller oftast inte mer än 40-50 år, vilket tillsammans med en hård alkydoljefärg påskyndat den uppkomna flagningen på de solexponerade ytorna.

Figur 4. Kraftigt flagande färg i fönsternisch. Foto: Lisa Skanser.

Figur 5. Exempel på färgflagning på överstycke i fönsternisch. Foto: Lisa Skanser.

Konserveringsförslaget förordade att man, efter skrapning, skulle rekonstruera måleriet med linoljefärg i färgställning och teknik som det tidigare måleriet.

På de flagande partierna har de överliggande färg och spackelskikten lyfts bort med torrskrapning. Man har eftersträvat att i möjligaste mån bevara de historiska färgskikten.

Det visade sig att de något välvda överstyckena i fönsternischerna var utförda i stuckgips.

Arbetet var mycket väl utfört och svårt att särskilja från de i trä utförda sidostyckena. Även frisen mot taket är utförd i puts och gips. Efter uppskrapning slipades färgkanter m.m. ner i möjligaste mån.

Figur 6. Överstykke efter skrapning. Visade sig vara gipsstuckatur. Överstykets på bilden, det västligaste i rummets sydvästra vägg, uppvisade en kraftig spricka. Foto: Lisa Skanser.

Figur 7. Överstykke efter grundmålning. Foto: Tobias Mårud.

Vid skrapningsarbetena framkom att svicklarna ovan de välvda fönsterpartierna ursprungligen haft en fältindelning likt väggfälten. Detta hade ej uppmärksammats vid rekonstruktionen på 1960-talet. Efter genomgång med Westmannastiftelsen, Länsstyrelsen och K. Fredrikssons Måleri AB fattades beslut om att åter ta upp fältindelningen på svicklarna. Dessa utfördes så att de följer 1960-talets volym vilken skiljer sig något mot den äldre. Framskrapad del av den äldre fältindelningen lämnas som referensyta, tillsammans med ett parti av 1800-talets ådringsmålning.

Figur 8. Den tidigare okända fältindelningen ovanför fönstren rekonstruerades. Här den referensyta som lämnades, fotograferad vid grundmålning. Foto: Tobias Mårud.

Figur 9. Referensytan efter färdig restaurering. Den vänstra delen är en ådringsmålning från 1800-talet. Foto: Tobias Mårud.

Vid skrapning av fönsteromfattningarna framkom färgskikt från 4 olika epoker. En referensyta i form av en färgstege lämnades i sydvästra fönsterbröstningen.

Figur 10. Färgstegen tas fram vid skrapningen av fönsternischerna. Foto: Lisa Skanser.

Figur 11. Här fotograferad med en tillfällig numrering - I Ursprunglig laserande bemålning på täckande grund, II brun träådringsmålning troligen tillkommen vid 1800-talets mitt, III 1960-talets rekonstruktion, IV övermålning från 1980-90 talet med lite gulare färgton. Foto: Tobias Mårud.

Dörrarna är sekundära, troligtvis tillkomna i samband med 1960-talets genomgripande restaurering, och uppvisade endast de senare färgskikten.

Efter höstens uppskrapning, avslipning och rengöring grundmålades snickerierna med en något förtunnad linoljefärg, Wibos Slipstrykningsfärg, som bröts med oxidsvart och guldockra för att erhålla den bottenfärg som strålaseringen tidigare haft.

Under vintern låg arbetet nere men, under april, när temperaturen åter tillät målning återupptogs arbetet. Först gjordes en sparsam utspackling för att dölja iögonfallande skador och de färgskiktens kanter som inte gick att slipa bort. Till det användes linoljespackel från Wibos, trots dess relativt begränsade hållbarhet. Detta gjordes dels ur ett antikvariskt hänseende och dels då man ännu inte vet hur lång hållbarhet ”moderna” fyllnadsmedel har. Spackelskikten, som har applicerats där det var estetiskt nödvändigt, är långt ifrån så tjocka som på 1960-talet.

Figur 12. Stora Salen under pågående slipstrykning. Foto: Tobias Mårud.

Figur 13. En av bröstpanelerna under pågående grundmålning. Foto: Tobias Mårud.

Efter avslipning har snickerierna målats i två skikt med Wibos Slipstrykningsfärg som brutits med oxidsvart och guldockra till den bottenfärg som funnits tidigare. Svicklarna ovan fönstren fick som nämnts den fältindelning som de ursprungligen haft.

Efter färgen torkat ordentligt strålaserades snickerierna och takfrisen likt tidigare med en lasyr som tillretts av linolja-terpentin-lasyrolja och pigmentering med obränd terraguldockra-grön umbra-zinkvitt-oxidsvart. Ovanpå lasyren lades en tunn skyddande fernissa som tillretts av en fransk linoljefernissa, Le Tonkinois Bio Impression, halvmatt alkydoljefernissa, alifatnafta samt något av lasyren.

Fönsterbågarna skrapades, oljades samt målades två gånger med en linoljefärg av utvändigt kvalitét, Engwall & Claesson som brutits oxidsvart och guldockra till en grundfärg. Då fönsterbågarna behöver underhållas oftare har de därför likt tidigare ej någon lasering.

Väggfält

Figur 14. Ett av väggfälten, på nordvästra väggen, krävde större insats än övrigt. Foto: Tobias Mårud.

Figur 15. Detalj av spacklingen av samma väggfält. Foto: Tobias Mårud.

Väggfälten har sedan rekonstruktionen haft samma bemålning som snickerierna. Här har skett en omfattande krackelering som troligen har sin grund i tjockt spackel och hårt färgskikt på den underliggande linneväven.

Väggfälten rengjordes varsamt med torrmetod och våt trasa. Lössittande färgflagor limmades in med avpassat akrylmedium, Lascaux Medium For Konsolidering. Skador ilagades med försiktigt med spackel där det var absolut nödvändigt och sedan retuscherades de med konstnärsakryl. Ett ramverk på västväggen samt en stående yta till vänster om spisen hade dock så pass omfattande färgbortfall att de fick göras om likt snickerierna.

Tak

Taket har, i motsats till de flesta andra takytorna i slottet, aldrig varit armerat med mikrolit. Putstaket som är limfärgsbemålat var i relativt gott skick, med en lite större putsskada i det sydöstra hörnet, några mindre putsskador samt lite sprickbildning, vilket är helt normalt. Till detta smärre färgflagning i kälningen mot syd samt schatteringar efter tidigare lagningar och påbättringar.

I konserveringsförslaget föreslogs en punktinsats på de mest iögonfallande skadorna med ilagning samt retuschmålning.

Bild 16. (Övre vänstra) Skada i hörnet mellan sydvästra och sydöstra väggarna. Foto: Lisa Skansen.

Bild 17. (Övre högra) Samma skada efter grundläggande lagning. Foto: Tobias Mårud.

Bild 18. (Nedre vänstra) Och slutligen samma hörn efter färdig retuschering. Foto: Tobias Mårud.

Det var också vad som skedde, putsskador lagades med kalkbruk, mindre skador och sprickor lagades med Ledan 2, ett avpassat infästningsbruk, samt gipsspackel av märket Ardurum. Skadorna var något mer omfattande än vad som var uppskattat, framför allt så var större partier av den yttre putskakan lös än vad man först trott. Arbetet blev därför lite mer omfattande än vad man trott i inledningsskedet.

Efterföljande retuschmålning utfördes med en intonad limfärg bestående av cellulosalim, krita, vatten, oxidsvart och guldockra.

Resultat

Restaureringen av målningsarbetena i Stora Salen på Ängsö slott är utförda med mycket gott resultat. Vissa större retuscheringar och lagningar i väggfälten syns vid närmare granskning. Vet man inte att de är utförda, och var, är det endast ett par retuscheringar som syns om ljuset faller i en viss vinkel, då lagningarna har en något annan blankhet. Rekonstruktionen av fältindelningen över fönstren gör att rummet binds ihop bättre än tidigare. Rekonstruktionen av måleriet innebar att material som ur antikvarisk-teknisk synpunkt felaktigt använts i samband med tidigare renovering ersattes med för ändamålet bättre lämpat material. Åtgärderna följer länsstyrelsens beslut.

Bilder

Figur 19. Sydvästra väggen efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 20. Nordvästra väggen efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 21. Nordöstra väggen efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 22. Sydöstra väggen efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 23. Sydvästra väggens östra fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 24. Sydvästra väggens östra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 25. Sydvästra väggens mellersta fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 26. Sydvästra väggens västra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 27. Sydvästra väggens västra fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 28. Hörnet mellan sydvästra och nordvästra väggarna efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 29. Nordvästra väggens södra dörrparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 30. Nordvästra väggens södra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 31. Nordvästra väggens mellersta väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 32. Nordvästra väggens norra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

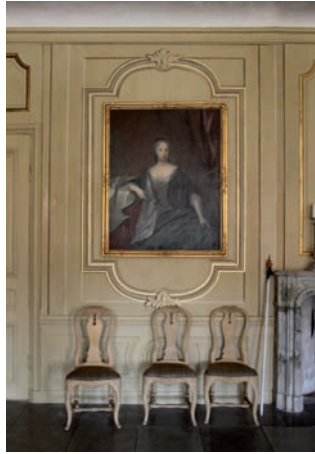
Figur 33. Nordvästra väggens norra dörrparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 34. Hörnet mellan nordvästra och nordöstra väggarna efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 35. Nordöstra väggens västra dörrparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 36. Nordöstra väggens västra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

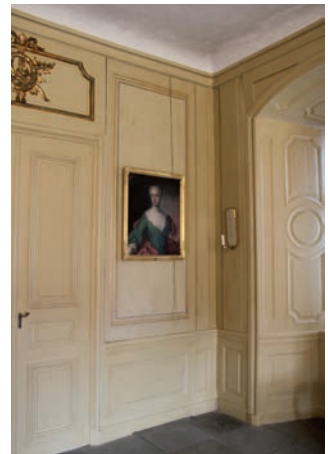
Figur 37. Nordöstra väggens mellersta väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 38. Nordöstra väggens östra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 39. Nordöstra väggens östra dörrparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 40. Hörnet mellan nordöstra och sydöstra väggarna efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Bild 41. Sydöstra väggens norra fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Bild 42. Sydöstra väggens norra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

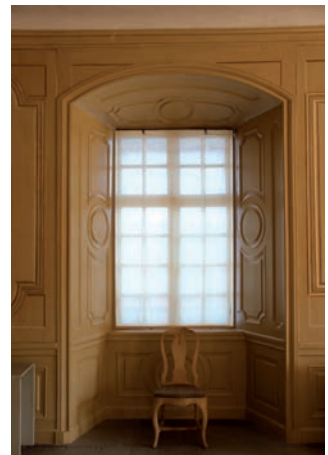
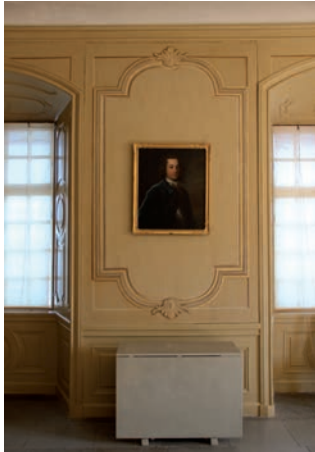

Bild 43. Sydöstra väggens mellersta fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 44. Sydöstra väggens södra väggfält efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 45. Sydöstra väggens södra fönsterparti efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 46. Hörnet mellan sydöstra och sydvästra väggarna efter färdig restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 47. En av fönsternischernas sidostycken innan åtgärd. Foto: Lisa Skanser.

Figur 48. Här är skrapningsarbetet utfört. Foto: Lisa Skanser.

Figur 49. En av dörrpartierna innan åtgärd. Foto: Lisa Skanser.

Figur 50. Taket under pågående restaurering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 51. Tidigare referensyta som visar väggarnas äldre fältindelning bevarades givetvis vid restaureringen. Foto: Tobias Mårud.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

Länsstyrelsernas karttjänster (WebbGis)

Otryckta källor

Rapport från utförda behandlingar i samband med en partiell ytskiktsrestaurering av matsalen på Ängsö slott 2013-2014. K. Fredrikssons Måleri AB.

Litteratur

Bååth-Holmberg. 1904. Västmanland – intryck och bilder. Stockholm.

Nisbeth, Åke. 1988. Slottet och Kyrkan. Ur Engsö – skärgård i Mälaren. Västerås.

Nisbeth, Åke. 1997. Rokokons Ängsö. Ur: Tema 1700-talet. Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum årsskrift 1997. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	13106
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	432-2400-13
Fastighet:	Ängsö gård 2:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Västerås
Socken:	Ängsö
Beställare:	Westmannastiftelsen
Entreprenör:	K. Fredrikssons Måleri AB
Antikvarisk medverkan:	Tobias Mårud Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 VÄSTERÅS

